

Odödlighetstron ur lämplighetssynpunkt

MANGA SOM HELT DELAR do-
cent Hedenius uppfattning om odö-
dlighetstrons ohållbarhet och finner
hans bevisning för denna uppfatt-
ning utomordentligt klargörande
ställer sig säkerligen tveksamma till
andra moment i hans framställning.
Hedenius anser sig kunna visa att
odödlighetstron inte bara är oriktig,
utan också olämplig. Den stöder
icke moralen, snarare tvärtom. Den
befordrar inte den individuella lyc-
kan; denna främjas i stället av tron

på den egna dödligheten. Det före-
faller som om Hedenius, då han för-
mulerar dessa satser, påverkas av
behovet att finna ett absolut sam-
band mellan vad som är sant och
vad som är nyttigt. Medan från
religiöst håll ofta antydes att odö-
dlighetstron är nyttig och därför måste
vara sann, synes Hedenius benägen
att gå den motsatta vägen: dödlighets-
tron är sann, därför måste den också
vara nyttig. Att en sådan benägen-
het föreligger synes mig framgå där-
av att Hedenius argumentation då
det gäller odödlighetstankens prak-
tiska betydelse är vida mindre strin-
gent än i resonemanget om san-
ningsfrågan.

Beträffande odödlighetstron och
moralen kritiserar Hedenius i sin
artikel den 1 juni tanken att det inte
skulle finnas något motiv för den
enskilde att underkasta sig den
gångse moralens fordringar, såvida
han inte tror på en vedergällning i
evigheten. Denna kritik är enligt
min mening oemotsäglig. Men He-
denius fortsätter. "Summan av den
konventionella moralen består i ut-
övandet av dygderna hederlighet,
människovänlighet och flitigt sköt-
samhet. Varför lever faktiskt de flesta
människor så gott det går enligt
denna moral? Nästan alla kompet-
enta bedömare är eniga om att det
beror på den press från den sociala
omgivningens sida som vi alla är
utsatta för. Hänsynslös orättfärdig-
het eller egoism, ett levnadssätt en-
ligt maximen "lät oss äta och
dricka, ty i morgon skola vi dö",
framstår som något orealiserbart,
därför att det skulle väcka ett olid-
ligt ogillande från de anhörigas,
grannarnas eller arbetskamraternas
sida." Hedenius tillägger att und-
dantag förekommer och erkänner
att en del asociala element "kun-
de kanske vinnas för ett anständigt
liv genom en kraftig religiös omvæn-
delse". Dock "torde vanliga heder-
liga, människovänliga och flitigt
skötsamma medborgare visst inte
behöva det s. k. evighetsperspekti-
vet för att moralens fordringar skall
vara en levande verklighet för dem".

Mot Hedenius allmänna tes om
den sociala omgivningens förmåga
att skapa moral skall här ingen
invändning göras. Med samhälls-
liv följer uppenbarligen en viss mo-
ralbildning, som påverkar det stora
flertalet. Men att detta påpekande
inte utgör ett uttömmande svar på
frågan om odödlighetstrons betydelse
ur moralisk synpunkt synes mig
framgå redan av Hedenius egen
framställning; han betonar själv att
vissa "asociala element" kan påver-
kas av religiös tro. Inför denna sats
inställer sig frågan: hur kan He-
denius veta att tron i form av en
"kraftig" omvändelse påverkar vis-
sa "asociala element", men att den

icke, även i mindre "kraftig" form,
påverkar vanliga, socialt normala
människor? Det torde vara tillräck-
ligt att uppställa frågan för att be-
svara den. Den distinktion Hede-
nius här gör är godtycklig. Han
har icke visat och kan rimligen inte
visa att en religiös tro, och speciellt
en tro på belöning och straff i ett
liv efter detta, måste sakna bety-
delse för människors moral. Varför
skulle inte även en "normal" män-
niskas moral kunna stegas genom
religiösa föreställningar?

Denna oklarhet torde sammanhän-
ga med att ordet moral i detta fall
användes i två något olika betydel-
ser. Hedenius åsyftar i det citerade
uttalandet närmast det minimum av
moral som varje samhällsliv förut-
sätter och bidrar att upprätthålla.
Ett visst mått av hederlighet osv. är
ofrånkomligt. Men då vi talar om
moral menar vi också en serie ten-
denser eller handlingsregler utan-
för vad man kan kalla det socialt

nödvändiga minimum. Vi menar
exempelvis en hjälpsamhet som
sträcker sig vida längre än det so-
ciala samlivet i och för sig krä-
ver. Om vi tänker på detta mo-
ralbegrepp, blir Hedenius uppdelning
— som egentligen skiljer blott mel-
lan "sociala" och "asociala" — icke
till fyllest. Det står klart att en se-
rie av moraliska attityder mellan det
sociala minimum och det asociala är
för handen. Och varför skulle icke
inom detta väldiga område den re-
ligiösa uppfattningen kunna bli av-
görande; förnekas detta, förnekas
över huvud allt samband mellan re-
ligion och moral.

Saken kan också uttryckas på ett
annat sätt. I alla samhällen finns ett
minimum av moral — det är vid
detta faktum Hedenius stannar. Men
vårt västerländska samhälle har icke
blott detta minimum; det har där-
jämte en moralbildning som lämpli-
gen kan betecknas som kristen, även
om den sträcker sig även till per-
soner som icke är kristna. Att denna
moral byggts upp under inflytande
av den kristna läran torde ingen
bestrida. Att även den kristna lä-
rans föreställningar om belöning och
straff härvid varit verksamma lär
inte heller förnekas; likaväl skulle
det kunna påstås att vi över huvud
icke påverkas av föreställningar om
att våra handlingar kan framkalla
behagliga eller obehagliga resultat
(såsom jordiska belöningar eller
straff). Vår officiella samhälleliga
moral — vilket icke är detsamma
som det sociala minimum av moral
— är alltså åtminstone till en viss
grad knuten vid speciella religiösa
åsikter. Att den skulle vara alldeles
densamma utan underbyggnaden av
dessa åsikter synes vara en orimlig
tanke.

Därmed är icke sagt att den kristna läran måste försvaras som skydd för moralen. Många tänker sig att den kristna moralen kan ersättas med en annan, ur deras synpunkt högre moral. Andra tänker sig att den kristna moral som så länge varit härskande skall bevara sin ställning även om de religiösa dogmerna, dvs. den religiösa tron i mera egentlig mening, faller bort. Dessa frågor skall här inte beröras. Vad jag vill hävda är att, såsom Hedenius betonar, de kristna har orätt då de förnekar möjligheten av en moral utan religion och att vissa ateister har orätt då de förnekar att religionen kan påverka moralen. Huruvida moralen blir beskaffad i ett avkristnat Västerland synes mig omöjligt att förutsäga: måhända reduceras den till ett socialt minimum — vilket väl i grunden är de kristnas åsikt —, måhända förändras eller utvecklas den i en riktning som för närvarande inte kan skönjas.

Hedenius tar också upp frågan om odödighetstron ur den enskildes synpunkt: bidrar den till hans lycka eller inte (artikeln 11 juni)? Åt dem som känner skräck inför förintelsen anbefaller han ett radikalt medel: att inte tänka på döden. "Detta medel är i alla avseenden överlägset odödighetstron: det är mycket effektivare, och det kräver inga offer av vårt förnuft... Någon form av struts-politik ligger det inte här. Denna maxim innebär nämligen inga som helst restriktioner för tanken, utan blott för den orkeslösa fantasin. Odödighetsfrågan är egentligen en moralisk fråga, en fråga om själv-disciplin alltså."

Vad beträffar religionens och speciellt kristendomens inflytande på den enskildes lycka är, såvitt jag kan förstå, samma principiella skepsis motiverad som då det gäller moralfrågan. Att många människor vunnit lycka genom tro — främst då denna tro innefattat tro på evig salighet — kan inte gärna förnekas. Inte heller att andra känt lycka och frigörelse då de kastat alla trosföreställningar från sig. Å andra sidan lider många religiösa av skuld-känsla och oro för eviga straff, medan många irreligiösa pinas av tanken på förintelsen och alltings meningslöshet (att föreställningen om mening i tillvaron är ytterst oklar mildrar inte detta lidande). Någon summering av dessa poster är inte möjlig. Vi vet inte tillräckligt om hur folk känner. Vi vet inte i vad mån lyckokänsla (eller motsatsen) vid tro eller otro framkallas av vederbörandes föreställningar eller betingas av allmänna psykiska företeelser hos individen, som i sin tur predisponerar till en religiös eller irreligiös åskådning. Vi vet inte om exempelvis förintelsefruktan till stor del är konsekvensen av en religiös uppfostran, som kommer otro att te sig som en desillusion. Läget i en avkristnad värld kan vi inte heller på denna punkt föreställa oss.

Förslaget att vi skall upphöra att tänka på döden kan nog inte lösa svårigheterna. Det är ingen struts-politik, säger Hedenius, ty därmed fängslas inte tanken, utan bara den orkeslösa fantasin; fantasin innefattar emellertid tänkande, och alldeles orkeslös är den inte, ty då vore Hedenius råd onödigt. Inte heller kan den satsen accepteras att moralen kräver avspänning från tankar på pinsamma och ofrånkomliga ting. Allra minst är det träffande att påstå att metoden "i alla avseenden" är odödighetstron överlägsen. De flesta människor tror på odödighet, men de följer Hedenius recept såtillvida som de undviker att analysera och därmed undergräva sin tro. Ser man saken blott ur det angenämas synpunkt, kan denna suddiga odödighetstro inte gärna vara underlägsen en dödlighetstro som i det hela

undviker att syssla med frågan, men dock då och då måste kasta en orolig blick på den framtida förintelsen.

Herbert Tingsten

D·N

14/6 1947

Skördetid efter vanstyre

Statsministern förklarade i sitt torsdagstal att det var taktiskt förmånligt för regeringen och regeringspartiet att rundabordskonferensen med representanter för skilda näringsgrenar strandat. Uttalet kan synas överraskande. Konferensen har sammankallats av regeringen, och då detta skedde sade man sig vara angelägen om att nå enighet och ett positivt resultat. Nu är man belåten över oenigheten och det negativa resultatet. Samtidigt riktas genom partipressen vädjanden till andra partier och folkgrupper att sluta upp kring regeringen, att upphöra med en opposition som påstås skada de styrandes verksamhet och auktoritet. Bristen på sammanhang faller envar i ögonen.

Situationen var emellertid likartad för tre månader sedan, då den politiska inflationskonferensen sprack. Regeringen deklarerade sin förmåga att klara saken utan kompromisser och understöd från andra. Dess talesmän påstod i riksdagsdebatterna den 19 mars att Sveriges ekonomiska läge "i själva verket" var gott. Oppositionen uppmanades att samla sig kring statsledningen för att underlätta dess arbete. Detta hindrade icke en av regeringens ledande män — sedermera under partiets enhälliga hyllning befordrad till en mera ansvarsfull post i utlandet — att förklara att de borgerliga partierna medvetet drev fram inflationen under förebärande av att de ville motverka den. Metoden att arbeta för nationell samling är lika egenartad i juni som i mars.

Denna metod är över huvud betecknande för regeringens uppträdande. I januari 1946 förnekas inflationsfaran med samma trygga självsäkerhet med vilken den erkännes och inskräpes ett år senare. Den konferens för debatt kring inflationen som oppositionen länge begärt ansågs ännu på hösten 1946 onödigt; två månader senare sammankallades en dylik konferens, ehuru icke av den typ som kritikerna önskat; efter ytterligare några veckor sades den uppgörelse som konferensen avsett vara överflödigt. I december 1946 annonserade en minis-